

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: «ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑ» (α 109/<96> – δ)

Στο πρώτο μέρος της *Οδύσσειας* ο Τηλέμαχος, ενθαρρυσμένος από τη θεά Αθηνά, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες τόσο για να προστατέψει την πατρική του περιουσία όσο και να αναζητήσει τον αγνοούμενο πατέρα του.

1η ΕΝΟΤΗΤΑ: α (περίληψη) – α 1-25/<1-21> (ανάλυση)

- ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ
- Το κυρίως προοίμιο¹: Παρουσίαση του Οδυσσέα (α 1-13/<1-10>)
  - Το 2ο προοίμιο: Η αρχή της ιστορίας του ήρωα (α 14-25/<11-21>)

Α.1. Περίληψη της α ραψωδίας: *Θεών άγορά*.² *Άθηνᾶς παραίνεσις πρὸς Τηλέμαχον. Μνηστήρων εὐωχία* (Συνέλευση των θεών. Συμβουλές της Αθηνάς προς τον Τηλέμαχο. Το φαγοπότι των μνηστήρων)

Ο ποιητής παρουσιάζει τον πρωταγωνιστή του έργου του με τις βασικές του ιδιότητες, ενώ η Μούσα αρχίζει την εξιστόρηση των περιπετειών του Οδυσσέα από την ακούσια παραμονή του στην Ωλυγία.

Οι θεοί αποφασίζουν στον Όλυμπο να βοηθήσουν τον Οδυσσέα να επιστρέψει στην Ιθάκη και η Αθηνά καταστρώνει αμέσως ένα διπλό σχέδιο: ο Ερμής να μεταβεί στην Ωλυγία και να ανακοινώσει στην Καλυψώ την απόφαση των θεών για τον νόστο του Οδυσσέα, ενώ η Αθηνά να κατεβεί στην Ιθάκη και να παρακινήσει τον Τηλέμαχο να αναλάβει πρωτοβουλίες ως κύριος του σπιτιού: να απαιτήσει να φύγουν από το παλάτι οι μνηστήρες της μητέρας του, που κατατρώγουν την περιουσία του, και να ταξιδέψει για να ζητήσει πληροφορίες για τον πατέρα του. Η θεά πραγματοποίησε πρώτη το μέρος που αφορούσε την ίδια και πέτυχε τον στόχο της.

1. Μούσα με εφτάχορδη κιθάρα/φόρμιγγα. Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ. (Μόναχο, Κρατική Συλλογή Αρχαιοτήτων)

Α.2. ΚΕΙΜΕΝΟ

Το κυρίως προοίμιο στο αρχαίο κείμενο

5 Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε·
πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,
πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν,
ἀρνύμενος ἣν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἐταίρων.
10 ἀλλ' οὐδ' ὡς ἐτάρους ἐρρύσατο, ἰέμενός περ·
αὐτῶν γὰρ σφετέρησιν ἀτασθαλίησιν ὄλοντο,
νήπιοι, οἳ κατὰ βοῆς Ὑπερίονος Ἥελίοιο
ἦσθιον· αὐτὰρ ὁ τοῖσιν ἀφείλετο νόστιμον ἦμαρ.
πάν ἀμόθεν γε, θεά, θύγατερ Διός, εἶπε καὶ ἦμῃν.

2. Ποιητής και Μούσα. Πίνακας του Ν. Εγγονόπουλου (1907-1985).

» Πώς δηλώνεται εδώ η εξάρτηση του ποιητή από τη Μούσα;

1 Προοίμιο σημαίνει εισαγωγή σε ένα έργο (λογοτεχνικό ή άλλο), όπου τίθεται το θέμα και το περιεχόμενό του σε γενικές γραμμές. Στην *Οδύσσεια* διακρίνουμε δύο προοίμια· στο πρώτο (το κυρίως) προοίμιο ο ποιητής σκιαγραφεί* τον Οδυσσέα, ενώ στο δεύτερο η Μούσα ορίζει το σημείο από το οποίο θα αρχίσει την εξιστόρηση των περιπετειών του.

2 *άγορά*: συνάθροιση, συνέλευση | τόπος αγοραπωλησίας (από θέμα *άγορ* > *άγειρω* = συγκεντρώνω – παν-ήγου-ρις, συν-αγερ-μός).

Τον άντρα, Μούσα,³ τον πολύτροπο⁴ να μου ανιστορήσεις, που βρέθηκε
ως τα πέρατα του κόσμου να γυρνά, αφού της Τροίας
πάτησε το κάστρο το ιερό.⁵

5 Γνώρισε πολιτείες πολλές, έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές,⁶
κι έζησε, καταμεσής στο πέλαγος, πάθη πολλά που τον σημάδεψαν,
σηκώνοντας το βάρος για τη δική του τη ζωή και των συντρόφων του
τον γυρισμό. Κι όμως δεν μπόρεσε, που τόσο επιθυμούσε,
να σώσει τους συντρόφους.

10 Γιατί εκείνοι χάθηκαν απ' τα δικά τους τα μεγάλα σφάλματα,
νήπιοι* και μωροί,⁷ που πήγαν κι έφαγαν τα βόδια
του υπέρλαμπρου Ήλιου· κι αυτός τους άρπαξε του γυρισμού τη μέρα.
Από όπου θες, θεά, ξεκίνησε την αυτή την ιστορία,⁸ κόρη του Δία,
και πες την και σ' εμάς.

15 Τότε⁹ λοιπόν οι άλλοι, όσοι ξέφυγαν τον άθλιον όλεθρο*, όλοι τους ήσαν
σπίτι τους, γλιτώνοντας κι απ' του πολέμου κι απ' της θάλασσας τη μάχη.
Μόνο εκείνον, που τον παίδευε πόθος διπλός, του γυρισμού
και της γυναίκας του, τον έκρυβε κοντά της μια νεράιδα,
η Καλυψώ, θεά σεμνή κι αρχοντική, στις θολωτές σπηλιές της,
γιατί τον ήθελε δικό της.

20 Κι όταν, με του καιρού τ' αλλαγμάτα, ο χρόνος ήλθε που του ορίσαν οι θεοί
να δει κι αυτός το σπίτι του, να φτάσει στην Ιθάκη,

► Το κυρίως προοίμιο

3. Εκφραστικότερη απεικόνιση του Οδυσσέα σε σφραγιδόλιθο του 4ου αι. π.Χ. (Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο)

► Το προοίμιο της Μούσας

- 3 (στ. 1) **Μούσα:** Ο ποιητής ζητάει από τη Μούσα να του πει την ιστορία του Οδυσσέα, υποδηλώνοντας έτσι ότι το έργο του οφείλεται στη γνώση που του παρέχει η θεά. Πρβλ. τον πρώτο στίχο της *Ιλιάδας*: «Τον θυμό, θεά, του Αχιλλέα τραγουδῆσε [...]» —μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτη— και το Ιο «παράλληλο κείμενο» από τη *Θεογονία* του Ησιόδου. Στη ραψωδία ω < 60 > γίνεται λόγος για εννέα Μούσες. Ήταν κόρες του Δία και της Μνημοσύνης, της μνημονικής ικανότητας, δηλαδή, που ήταν εντελώς απαραίτητη σε εποχές που δεν υπήρχε γραφή. Αργότερα απονεμήθηκαν ονόματα και ιδιαίτερες αρμοδιότητες στην κάθε Μούσα: για παράδειγμα, Μούσα της επικής ποίησης ήταν η Καλλιόπη, της ιστορίας η Κλειώ κτλ. Η λέξη μούσα χρησιμοποιείται σήμερα για να δηλώσει πρόσωπο (κυρίως γυναίκα) που εμπνέει έναν ποιητή και, γενικά, έναν καλλιτέχνη.
- 4 (στ. 1) **τον άντρα τον πολύτροπο:** Πολύτροπος (ή πολυμήχανος) χαρακτηρίζεται εκείνος που βρίσκει πολλούς τρόπους για ν' αποφεύγει το κακό και να πετυχαίνει τον στόχο του· η ικανότητα αυτή αποτελεί το βασικό γνώρισμα του Οδυσσέα.
- 5 (στ. 3) **αφού της Τροίας πάτησε το κάστρο το ιερό:** Από αυτό το χρονικό σημείο αρχίζουν οι περιπέτειες του Οδυσσέα, μετά την άλωση της Τροίας δηλαδή· η φράση όμως αυτή τονίζει και τον πρωταγωνιστικό ρόλο του ήρωα στην άλωση (κυρίως με τον Δούρειο Ίππο). Το κάστρο της Τροίας χαρακτηρίζεται **ιερό**, επειδή, σύμφωνα με τον μύθο, το είχε κτίσει ο Ποσειδώννας· σε κάθε πόλη, εξάλλου, υπήρχαν ιερά (άση, βωμοί, ναοί κτλ.) θεών που την προστάτευαν (πρβλ. τους πολιούχους αγίους των σημερινών πόλεων).
- 6 (στ. 4) **έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές:** γνώρισε τον τρόπο σκέψης και τις διαθέσεις πολλών ανθρώπων.
- 7 (στ. 10) **νήπιοι και μωροί:** που δεν κατάλαβαν τις συνέπειες της πράξης τους, οι ανόητοι.
- 8 (στ. 12) **από όπου θες, θεά, ξεκίνησε την αυτή την ιστορία:** Ο ποιητής τελειώνει το προοίμιό του ζητώντας από τη Μούσα πάλι να διαλέξει το σημείο από το οποίο θα αρχίσει να διηγείται την ιστορία του Οδυσσέα. Η τεχνική* αυτή, το να τελειώνει δηλαδή ένα τμήμα (ή ένας στίχος) λογοτεχνικού κειμένου όπως (ακριβώς ή περίπου) αρχίζει, λέγεται **κύκλος** ή **κυκλικό σχήμα**. Δείτε και ένα άλλο παράδειγμα: «σταθείτε αντρείοι σαν Έλληνες και σαν Γραικοί σταθείτε».
- 9 (στ. 14) **τότε λοιπόν:** Η Μούσα λοιπόν δεν αρχίζει να διηγείται τις περιπέτειες του Οδυσσέα με τη χρονολογική τους σειρά, αλλά από τη στιγμή που οι άλλοι τρωικοί ήρωες είχαν επιστρέψει στις πατρίδες τους και μόνο ο Οδυσσέας ήταν αποκλεισμένος στο νησί της Καλυψώς. Ο ποιητής εφαρμόζει εδώ μια **αφηγηματική τεχνική*** που λέγεται **in medias res** (είναι μια λατινική φράση, που κυριολεκτικά σημαίνει: στη μέση των πραγμάτων, στη μέση της υπόθεσης και έχει την έννοια ότι επιλέγεται ως αρχή το πιο κρίσιμο σημείο μιας ιστορίας και στην πορεία της αφήγησης διαμορφώνονται συνθήκες κατάλληλες, ώστε να αναφερθούν και όσα προηγήθηκαν).

25 ούτε κι εκεί δεν έλειψαν οι αγώνες, κι ας ήταν πια με τους δικούς του.
*Ωστόσο οι θεοί τώρα τον συμπαθούσαν, όλοι εκτός του Ποσειδώνα*¹⁰
 αυτός σφοδρό κρεμούσε τον θυμό του πάνω στον θεϊκό¹¹ Οδυσσέα,
 προτού πατήσει της πατρίδας του το χώμα.¹²

θεοὶ δ' ἐλέαιρον ἅπαντες /
 νόσφι Ποσειδάωνος
 <19-20>/23

4. Η Πηνελόπη συλλογισμένη και βαρύθυμη. Ρωμαϊκό αντίγραφο ελληνικού αγάλματος του 460 π.Χ. (Ρώμη, Μουσείο Βατικανού)

5. Ο Οδυσσέας στα βράχια της Ωγυγίας. Απεικόνιση σε κράνος του 5ου αι. π.Χ. (Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο)

Το ξανασμίξιμο των συζύγων αποτελεί έναν από τους βασικούς στόχους της *Οδύσσειας*.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Απόσπασμα από το προοίμιο της *Θεογονίας* του Ησίοδου, ο οποίος εκπροσωπεί το διδακτικό έπος· η ακμή του τοποθετείται στις αρχές του 7ου αι. π.Χ.

Με τις Ελικωνιάδες Μούσες ας αρχίσει το τραγούδι μας [...]
 Κάποτε εκείνες δίδαξαν τον Ησίοδο το ωραίο τραγούδι,
 την ώρα που βοσκούσε το κοπάδι του,
 στου θεϊκού Ελικώνα τις πλαγιές. [...]

(*Εκλογές από τον Ησίοδο, μετάφραση – επιλεγόμενα Δ.Ν. Μαρωνίτης, εκδ. Το Ροδακίό, Αθήνα 1995*)

2. Απόσπασμα από το προοίμιο του ασσυροβαβυλωνιακού έπους του Γκιλγκαμές, που δημιουργήθηκε γύρω στο 2200 π.Χ. και αναφέρεται στον ομώνυμο βασιλιά της πόλης Ουρούκ της Μεσοποταμίας.

Γι' αυτόν που όλα τ' αγνάντεψε στον κόσμο θα μιλήσω,
 γι' αυτόν που κάθε τι δοκίμασε, τον κόσμο θα διδάξω.
 Αυτός που όλα τα γέυτηκε και γνώσην απόκτησε πολλή
 χώρες πολλές ερεύνησε, [...]

σε τόπους μακρινούς ταξίδεψε [...]. (*Το έπος του Γκιλγκαμές, Εισαγωγή – Απόδοση Αύρας Ward, Αθήνα 2001*)

► Να συγκρίνετε τους 5 πρώτους στίχους του προοιμίου της *Οδύσσειας* με το απόσπασμα από το έπος του Γκιλγκαμές και να αναζητήσετε ομοιότητες. (Δείτε και ένα άλλο απόσπασμα του έπους αυτού στη σελ. 15 του βιβλίου *Αρχαία Ιστορία* της Α΄ Γυμνασίου.)

10	Οι φράσεις της μετάφρασης με πλάγια γράμματα έχουν στο περιθώριο το αντίστοιχό τους στο αρχαίο κείμενο. Στις περιπτώσεις αυτές προηγείται η αρίθμηση του αρχαίου κειμένου και ακολουθεί εκείνη της μετάφρασης Μαρωνίτη.
11 (στ. 24)	στον θεϊκό Οδυσσέα: Ο Οδυσσέας αλλά και άλλοι ομηρικοί ήρωες χαρακτηρίζονται θεϊκοί όχι τόσο γιατί η καταγωγή τους αναγόταν σε θεούς όσο γιατί είχαν εξαιρετικές ικανότητες.
12 (στ. 25)	προτού πατήσει της πατρίδας του το χώμα: Ο Ποσειδώνας μπορεί να βασανίζει τον Οδυσσέα στον δικό του χώρο, τη θάλασσα· η δικαιοδοσία του θεού τελειώνει όταν ο ήρωας φτάνει στην Ιθάκη.

Γ΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια θέματα καλύπτει το πρώτο προοίμιο και ποια το δεύτερο;
2. Ποιοι εμποδίζουν τον νόστο του Οδυσσέα και ποιοι αποφάσισαν να τον βοηθήσουν;
3. Ποιες λέξεις ή φράσεις του κειμένου αυτής της Ενότητας έχουν μεταφορική σημασία;
4. Εντοπίστε στην περιληπτική αναδιήγηση των γεγονότων της *Οδύσσειας* με χρονολογική σειρά (9ο θέμα της Εισαγωγής) το σημείο από το οποίο η Μούσα αρχίζει να διηγείται τις περιπέτειες του Οδυσσέα και σκεφτείτε τι πετυχαίνει ο ποιητής με αυτή την αρχή (την αρχή *in medias res* – δείτε το σχετικό σχόλιο 9).
5. Στα ομηρικά έπη συναντούμε συχνά αντιθέσεις, που βοηθούν το μάτι και τον νου να συλλαμβάνει καθαρότερα τα πράγματα, ακριβώς επειδή τα αντιπαράθετε βάζοντας το ένα απέναντι στο άλλο: π.χ. στους στίχους 7-11 ο Οδυσσέας αντιπαράτίθεται προς τους .....
....., ενώ στους στίχους 14-19 προς τους .....
και στον στίχο 23 ο Ποσειδώνας αντιπαράτίθεται προς τους.....

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά βάζοντας στη σωστή τους θέση τις λέξεις ή φράσεις: καστροκατακτητής, πολύπαθος, πολύτροπος, πολύπειρος, έξυπνος, του γυρισμού και της γυναίκας του, κοσμογυρισμένος, φιλέταιρος*, ήρωας (δύο λέξεις περισσεύουν).

Στο πρώτο προοίμιο ο Οδυσσέας παρουσιάζεται: .....
....., η Μούσα εξάλλου στους στίχους 16-17 κάνει λόγο για τον διπλό πόθο τού Οδυσσέα: .....

6. Η Καλυψώ υποδέχεται τον Οδυσσέα.
(Πηγή: Στα χνάρια του Ομήρου)